

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)
 רח' האדמו"ר מצאנז 10
 בני ברק

שיעורים ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

מורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

פרשת "ויקרא",

פורים במשנת מרן הגר"ח ק"ק זיע"א –

תשפ"ד

התוכן:

1. דיני "זכור" ו"פורים" במשנת מרן הגר"ח קנייבסקי זיע"א. (ליל שב"ק "ויקרא") – שיעור 1.

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א

באתרנו: <http://pninim.co.il/>

תחת הלינק: [שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר](http://pninim.co.il/)

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' ויקרא תשפ"ד

פניני הלכה בענין פ' זכור ופורים ממרן הגר"ח קניבסקי זצוק"ל

שיטות הפוסקים אם נשים חייבות לשמוע פ' זכור

נחלקו גדולי הפוסקים אם נשים חייבות בשמיעת פ' זכור. החינוך (מצוה תר"ג) כתב, כיון שאינן בנות מלחמה, אינן חייבות במצות זכירת מחיית עמלק, והמנ"ח ושו"ת בנין ציון החדשות (סי' ח') הקשו דסו"ס הנשים מסייעות במלחמה, ומעשה אסתר ויהודית ועל יוכיחו, ועוד דמבואר בסוטה (מ"ד): דבמלחמת מצוה הכל יוצאים אפילו כלה מחופתה, ועוד דאין נשים פטורות ממ"ע שאין הזמן גרמא, וגם יש לאו דלא תשכח (עי' מרחשת ח"א סי' כ"ב). למעשה כידוע שנחלקו בזה כל הפוסקים ואכמ"ל, ומובא בשם מרן החזו"א זצ"ל (בסוף הספר טעמא דקרא) שהורה שנשים פטורות (ואעפ"כ מרן הקה"י זצ"ל הי' מעיר גם בנותיו הקטנות כדי שילכו לביהכנ"ס לשמוע פ' זכור – ארחות רבינו ח"ג עמוד ל"ג).

מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל הביא ראייה לשיטת מרן החזו"א זצ"ל שנשים פטורות, ממה שהרא"ש בברכות (פ"ז סי' כ"ו) היה לו צד לומר, דהא דר' אליעזר שחרר עבדו היה להשלים מנין לקריאת פ' זכור בצבור, ואם איתא שנשים חייבות בפי זכור, א"כ גם עבד חייב דהרי דינו כאשה, ולמה היה צריך לשחררו, אעכצ"ל שנשים פטורות. אבל הוסיף שדחו לו הראייה, דאפילו אם הן חייבות, י"ל שאינן מצטרפות למנין לפי ספיקת הרמ"א (סי' תר"צ סי"ח) וע"ש במ"ב (סקס"ג) – יש לציין, דספיקת הרמ"א היא רק אם נשים מצטרפות עם אנשים להשלים למנין עשרה, אבל עשר נשים בודאי מצטרפות זו לזו, דהרי הטעם שאין נשים מצטרפות הוא משום שהוא גנאי שהן יצטרפו לגברים (עי' מ"ב בהל' זימון סי' קצ"ט סק"ב), אי"נ דחיוב נשים הוא רק לשמוע משא"כ בגברים שחיובם לקרא, ולכן כל החסרון הוא רק צירוף גברים עם נשים, אבל עשר נשים שפיר מצטרפות יחד (שו"ת שלמת חיים סי' שצ"ב - ובנדמ"ח סי' ש"ע, מרן הגרשו"א זצ"ל בשלמי מועד עמוד ער"ד, ומרן הגריש"א זצ"ל).

מאידך גיסא אע"פ שרבינו החפץ חיים זצ"ל לא הזכיר ענין זה במ"ב, אבל בספר המצוות הקצר (מצות עשה ע"ו) כתב וז"ל מ"ע לזכור מעשה לנו עמלק שנאמר "זכור את אשר עשה לך עמלק", והיינו לזכור בפה מעשיו הרעים ואריבתו עלינו, כדי לעורר לבנו לשנוא אותו, ונוהג בכל מקום ובכל זמן **בזכרים ובנקיבות** עכ"ל. וכ"כ שם גם במצות לא תעשה (קצ"ד) וז"ל מצות ל"ת שלא לשכוח מעשה עמלק שנאמר "זכור את אשר עשה לך עמלק וכו' לא תשכח". והיינו בלב, שאסור לשכוח איבתו ושנאתו ממנו, ונוהג בכל מקום ובכל זמן **בזכרים ובנקיבות** עכ"ל.

למעשה כ' הפוסקים (עי' שו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' ס"ח) דמנהג רוב נשים היום ללכת לביהכנ"ס לשמוע פ' זכור, ואם לא שמעה פ' זכור בשבת, כ' בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קו"א סוסי' ק"א) שתכוין בקריאת פ' זכור עמלק בפורים, דלשיטת המ"א ודאי י"י"ח בזה.

יש לציין שהכה"ח (סי' תרפ"ה סק"ל) כתב, דאפילו אם נשים פטורות מלשמוע פ' זכור, מ"מ בעיקר המצוה לזכור מעשה עמלק חייבות, דהרי היא מצוה שאין הזמן גרמא, ומה שקורין אותה קודם פורים אינו אלא תקנת חז"ל, ולפ"ז כ' בנטעי גבריאל (פורים פ"כ סי' ז') דנכון לדבר עם הנשים בעת הסעודה בענין זה כדי לזכור מעשה עמלק.

בעל קורא כהן לפ' זכור

בשו"ת בנין שלמה (או"ח במפתחות לסי' נ"ז) העיר, דלפמ"כ בספר החינוך (מצוה תר"ג) שנשים פטורות מלשמוע פרשת זכור משום שאינן בנות מלחמה ואינן בנות כיבוש, א"כ אפשר גם כהנים ולויים פטורים מלשמוע פ' זכור, דהרי הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ג הי"ב) פסק דשבט לוי הובדלו מדרכי העולם, לא עורכין מלחמה כשאר ישראל.... אלא הם חיל ה' שנאמר "ברך ה' חילו", ולפ"ז כמו שנשים פטורות משום שאינן בנות מלחמה, אפשר גם כהנים פטורים מהאי טעמא.

אבל בעצם שיטת הרמב"ם, הקשה **מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל** בדרך אמונה (שם בבה"ל) מכמה וכמה מקורות דמצינו שכהנים יצאו למלחמה, דהרמב"ם (הל' מלכים פ"ז ה"ח) פסק, המארכ אשה האסורה לו כגון אלמנה לכה"ג, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, אינו חוזר מעורכי המלחמה, אלמא דגם כהן יוצא למלחמה (עי' שו"ת דובב מישרים ח"ג סי' ע"ג סק"ב שיש שרצו

לתרץ ע"פ שיטת הרא"ם, דכיון שעיי"ז נעשה חלל מדאורייתא, אין עליו קדושת כהונה ושפיר יוצא למלחמה, אבל הדו"מ דחה ת"י זה, דבאירוסין בלבד בודאי לא נעשה חלל עיי"ש – אבל לכאורה דבריו צע"ג, דהיאך נעשה חלל כיון שלא נולד מאיסורי כהונה, ע"י מ"ב ס"י קכ"ח ס"ק קנ"ה). עוד הקשה מהרמב"ם (הל' מלכים פ"ח ה"ד), שפסק דכהן מותר ביפת תואר, והרי היתר יפת תואר אינו אלא בשעת מלחמה כמבואר ברש"י בסנהדרין (נ"ט. ד"ה לא בני כיבוש), ועיי"ש עוד קושיות. ולכן ת"י דמש"כ הרמב"ם ששבת לוי אינם עורכין מלחמה, הכוונה שאינם "חייבים" ללכת למלחמה, אבל אם רוצים ללכת מעצמם, רשאיין.

בשו"ת בצל החכמה (ח"ו ס"י מ"ט סק"ט) ג"כ השתמש ביסוד הנ"ל כדי יישב כמה סתירות בסוגי זו, דה"י מותר לכהנים לצאת אפילו למלחמת הרשות, וכן משמעות הברכ"י (אהע"ז ס"י ו' סק"ו), וממילא שפיר חייבים בקריאת פ' זכור. והוסף בשו"ת בצל החכמה (שם סק"א), דעכצ"ל דרק בנשים שלעולם לא יבואו לידי כיבוש מלחמה, נאמר שפטורות מפ' זכור, משא"כ לאנשים, ולכן אפילו בחורים בני י"ג שנה עד כ' שנה, שאינם יוצאים למלחמה כדכתיב בפסוק "מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצאי צבא", מ"מ הם חייבים בקריאת פ' זכור, כיון שהם עתידים לבא לידי חובת מלחמה בעמלק, לכן כבר נתחייבו עתה במצות זכירת עמלק, כדי לעורר איבה ושנאה בלבם כלפי עמלק כדי למחות זכרו לכשיגדלו.

בשלמי תודה (פורים סוסי ב') הוכיח, שבודאי שבת לוי חייבים לקרוא פ' זכור, דהרי הרא"ש בברכות (מ"ז:) בסוגי דר' אליעזר שחרר עבדו, ר"ל ששחררו לצורך פ' זכור דאורייתא, ואמנם הרא"ש דחה פ"י זה, אבל מבואר עכ"פ דהוי מצי לאוקמי ששחררו לצורך פ' זכור, והרי מבואר בתוס' בב"ב (י"ג. ד"ה כופין) שר' אליעזר ה"י צריך לו להשלים מנין לעצמו, ומבואר בירושלמי בסוטה (פ"ג ה"ד) שר' אליעזר ה"י משבט לוי, וא"כ מוכח דגם שבת לוי חייבין בפ' זכור ודפח"ח. עכ"פ מבואר דשבת לוי חייבים בפ' זכור, וממילא אין שום סיבה למנוע כהן מלהיות הבעל קורא לפרשת זכור.

קריאת פ' זכור במיוחד עבור נשים

בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט ס"י ס"ח) כתב, דגם לפי המנהג שהנשים באות לביהכ"ס לשמוע פ' זכור, מ"מ יש להחמיר שלא להוציא ס"ת לקרא פ' זכור בשביל נשים לבדן, ובודאי אין לברך עבורן, דהרי לכמה פוסקים הן פטורות מפ' זכור, אמנם השואל שם הביא דהמנהג באשכנז ה"י שקראו בשביל הנשים לבדן. למעשה כיון שמבואר בשו"ע (ס"י קמ"ו ס"ב, וס"י תרפ"ה ס"ז) שצריך לקרא פ' זכור במנין, והרי דבר שבקדושה הוא רק בעשרה זכרים גדולים ולא בנשים, לכן פסק מרן הגרשי"א זצ"ל (הובא בהליכות בת ישראל פכ"ב סוף הערה ג') דפשוט כשקורין פ' זכור עבור נשים, שיהיו שם עשרה אנשים בביהכ"ס.

והנה יש מקומות שקורין פ' זכור לנשים במנחה כשמוציאים הס"ת לקרה"ת של מנחה, ומתחילים לקרוא פ' זכור בלי ברכות כדי להוציא הנשים, ואח"כ גוללים הס"ת לקריאה של מנחה בשבת. אבל יש מקומות שחוששים למש"כ בתורת רפאל (ס"י ב') שאסור לקרוא בס"ת בציבור בלא ברכה משום כבוד הציבור, ועוד דבשו"ת קנין תורה (ח"ז ס"י נ"ג) העיר על מנהג זה, לפמש"כ הרמב"ם (הל' תפלה פ"ג הכ"ב) דכל פרשה מארבע פרשיות אלו, אחד קורא אותה בספר שני אחר שקורין סדר אותה שבת בספר שהוציא ראשון. הרי מבואר דקריאת הד' פרשיות צריכה להיות בס"ת אחר ולא בס"ת שקורין ממנו פ' השבוע.

קריאת פ' זכור על בימה מוגבהת כשאין עשרה העומדים על הבימה

ולכן יש מקומות שנהגו שעשר אנשים אינם שומעים פ' זכור בקרה"ת בבוקר, בכדי שבקריאה עבור הנשים בחצות היום, יוכלו גם לברך על הקרה"ת של פ' זכור שנעשה עבור המנין שעדיין לא יי"ח, והנשים שומעות הקריאה הזו. ואמנם המנין הזה מפסידים קיום מצות פ' זכור ברוב עם, אבל כנגד זה הם מזכים הנשים לשמוע פ' זכור עם ברכותיה, ולענות אמן וברכו שהוא דבר שבקדושה, ואע"ג שאינם קורין פ' זכור יחד עם הקרה"ת בבוקר, הרי משמע במ"ב (ס"י תרפ"ה סק"ב) שמצותה כל היום, וע"ע במ"ב בהל' קרה"ת (ס"י קל"ה סק"ה) שהביא בשם הדגול מרבבה שאם מאיזו סיבה לא קראו הסדרה בבוקר, יקראו כל הסדרה במנחה ויקראו שבעה גברי, כי כל יום השבת הוא זמן הקריאה, וא"כ מסתבר לומר דה"ה לגבי קריאת ד' פרשיות (ואינו דומה למש"כ בשו"ת שבת הלוי ח"ד ס"י ע"א דכמה מפירי תורה לא חששו לבא לביהכ"ס בבוקר ולכן לא שמעו פ' זכור, דאין להוציא ס"ת בשבילם במנחה אלא יסתפקו בקרה"ת בפורים).

התרת נדרים ליולדת שאינה יכולה ללכת לשמוע פ' זכור

אשה שנהגה כל שנה ללכת לביהכ"ס לשמוע פ' זכור, ורוצה לבטל מנהגה, מסתבר שצריכה התרת נדרים ולא תסמוך על המסירת מודעה על ביטול נדריה שאמרה בכל נדרי בליל יוהכ"פ. ומ"מ במקום אונס כגון ביולדת, יש מקום לסמוך בשעה"ד על הפוסקים הסוברים דבמקום אונס א"צ התרה, דאע"ג שהש"ך (יו"ד ס"י רי"ד סק"ב) פסק שצריך התרה בין אם רוצה לחזור לגמרי מן המנהג, ובין אם רוצה לבטל הנהגתו רק פעם אחת, וכן הביא המ"ב (ס"י תקפ"א סק"ט), אבל הדגו"מ על הש"ך שם, וכן משמעות המ"א (ס"י תקפ"א סק"יב) חולקים, וס"ל דכשרוצה לחזור בו פעם אחת בלבד משום שאינו בריא

א"צ התרה, וכי בשעה"צ (שם סק"ג) דכשאינ מוצאים מי שיתיר המנהג יש לסמוך על המקילין בשעת הדחק, ולמעשה כן הקילו רוב גדולי האחרונים (עי' שו"ת דברי מלכאל ח"א סי' כ"ח סק"ז - י"ח, ושו"ת מהר"ש ענגיל ח"ז סי' נ', ושו"ת חתן סופר סוסי ג', ושו"ת מלמד להועיל ח"א סי' קי"ז, ושו"ת שבט הלוי ח"ד סי' ל"א סק"ב).

למה אין מברכים על מצות קריאת פ' זכור

י"א שהטעם שאין מברכין על מצות קריאת פ' זכור, הוא משום שהיא מצוה תמידית, שחייבים לזכור בכל יום, ואין לה זמן מוגדר, דכל השנה צריכים לא לשכוח את מעשיו (שו"ת משנה הלכות ח"ז סי' פ"א). וי"א שאין מברכין על מצוה שבפה (יפה ללב ח"ג סי' תרפ"ה אות ג'), א"נ אין מברכין על השחתה, דהרי הקב"ה אמר "מעשה ידי טובעין ביס ואתם אומרים שירה" (שם), א"נ אינו ראוי לברך על דבר שבא להזכיר את עוונותינו, וכיון שעמלק בא על רפיון בתורה, אינו ראוי לברך (שם). ומרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל תירץ, שהחיוב הוא חיוב של קרה"ת, וברכת התורה היא ברכתה, וסגי במה שמברכים ברכה"ת (מועדי הגר"ח תשובה תרע"ה), וע"ע בזה בשו"ת חתן סופר (סי' ע"ט) ושו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' של"א) ושו"ת להורות נתן (ח"ה סי' מ"ז).

ברכת שהחיינו על פ' זכור

בכל מצוה שבא מזמן לזמן, כגון לולב וסוכה ושופר ומצה מברכים שהחיינו, וא"כ צריך להבין למה אין מברכים שהחיינו על מצות קריאת פ' זכור, וכמו"כ על כל הד' פרשיות, דהרי הם באים מזמן לזמן.

בספר ברכת השיר והשבח (סי' ל"ז) כ' בשם מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל, דכל אלו הקריאות הן חלק מתקנת מצות קריאת התורה שקבעו חז"ל לקרא בתורה, ורק קבעו להן זמנים מיוחדים, וממילא כיון דבקריאתן מקיים מצות קריאת התורה, לא שייך לברך שהחיינו עליהן.

אולם בקריאת פרשת זכור שהיא מדאורייתא, אכתי צ"ב אמאי לא יברכו שהחיינו, ולא מיבעיא להסוברים דמדאורייתא בעינן קריאה בס"ת, אלא אפילו להסוברים דקריאת פ' זכור מתוך ס"ת היא מדרבנן, מ"מ עיקר הזכירה בפה היא מן התורה, וגם משום הקריאה שהיא מדרבנן יש לנו לברך שהחיינו, דלא גרע מקריאת המגילה. ולכן תי' מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל, דמצות זכירת מעשה עמלק היא מצוה תמידית, לזכור את מעשיהם הרעים, אלא שחכמים תיקנו להם זמן מיוחד פעם אחד בשנה סמוך לפורים, כדי לסמכה למעשה המן שהיה מזרע עמלק, וכדי להקדים זכירת מחיית עמלק לעשייתה, וכדכתיב "והימים האלה נזכרים ונעשים" (כמבואר במ"ב סי' תרפ"ה סק"א), אבל כיון שבעצם מצוה זו היא מצוה תמידית, משו"ה לא שייך לברך עליה שהחיינו.

והנה לכאורה יש ליישב הקושי באופן אחר, לפמשי"כ המהרש"ל בחכמת שלמה בסוכה (מ"ו). שאין מברכים ברכת שהחיינו אא"כ גם מברך ברכת המצוות. אבל המהרש"א הק' על המהרש"ל, דהרי מי שרואה את חבירו לאחר ל' יום, מברך שהחיינו, אע"פ שאינו מברך שום ברכה אחרת יחד אתו. בהגהות ר' ש.ש. טוביב זצ"ל (שם) יישב קושייתו, דזה פשוט דכשאינ לו הנאת הגוף ממנה, כגון ברואה נר חנוכה, בזה ס"ל למהרש"ל שאינו יכול לברך שהחיינו כברכה בפני"ע, משא"כ בקנה כלים חדשים או בית חדש שיש לו הנאה בקנייתם, וכמו"כ ברואה חבירו לאחר ל' יום דיש לו הנאה בראייתו, בזה שפיר יכול לברך שהחיינו בפני"ע. אמנם העירו לי, דלפי הפוסקים המסבירים שאין מברכים ברכת המצוות על פ' זכור משום שיי"ח בברכת התורה (עי' בברכת הזמן עמוד רכ"ג שכ"כ בשם השד"ח), א"כ שפיר מברך ברכת המצוות על פ' זכור, והדק"ל שיוכל לברך שהחיינו ג"כ, אבל רוב האחרונים נתנו טעמים אחרים למה אין מברכים על מצות קריאת פ' זכור (עי' שו"ת משנה הלכות ח"ז סי' פ"א, ושו"ת להורות נתן ח"ה סי' מ"ז), וא"כ שפיר יש ליישב שאין מברכים שהחיינו לפי דברי המהרש"ל וכנ"ל.

כוונה לצאת בפ' זכור

כ' המ"ב (סי' תרפ"ה סק"ד) כיון דמצות פ' זכור היא דווקא באמירה מתוך הספר, ולא סגי במה שיקבע בלבו, לכן צריך הקורא לכוין להוציא כל השומעים, וגם השומעים צריכים לכוין לצאת (ודלא כמו שחידש בשו"ת ערוגת הבושם או"ח סי' ר"ה השני ד"ה והנלע"ד, דכיון שתיקנו רבנן קריאת פ' זכור בשבת זו דווקא, א"כ סתמא עומד לצאת י"ח הקריאה בשבת זו, והרי זה דומה למתני' ריש זבחים, דכל הזבחים שנזבחו סתמן לשמן קיימי, וה"ה הכא, ע"ש ראיותיו).

מה לכוון בשמיעת פ' זכור

יש להסתפק אם צריך לכוון שרוצה לקיים מצוה מה"ת בשמיעת פ' זכור, דהרי מבואר במ"ב (סי' תרפ"ה סקט"ז) דעיקר קריאת פ' זכור היא מה"ת, אבל יש מחלוקת אם קריאתה במנין היא מה"ת, ולפ"ז כי בשו"ת פאת שדך (ח"ב סי' קמ"ה סק"ה, וסי' ק"ח) בשם הגר"א ז"ל, כיון שיש מחלוקת הראשונים אם קריאתה בס"ת היא מה"ת, א"כ המכוון בזה לקיים מצוה מה"ת, עובר על בל תוסיף, ולכן מן הראוי להכריז שכל אחד יכוון לצאת את החיובים שהם דאורייתא והחיובים שהם דרבנן (דאם יכוון שקריאתה בס"ת היא דאורייתא, יתכן שיעבור בבל תוסיף כיון שיש מחלוקת בדבר), אבל נראה דכיון שאין נוהגים להכריז כן, סגי שכל אחד יחשוב לעצמו שרוצה לצאת במצות פ' זכור שהיא מדאורייתא וסגי בהכי.

כוונה לצאת בברכות בקריאת פ' זכור

הט"ז (סי' תרפ"ה סק"ב) דן לגבי קטן אם יכול לעלות לפ' זכור, והביא בשם ה"ח שכתב וז"ל לא מיבעי בקטן שיודע למי מברך, אלא אפילו בקטן שאינו יודע למי מברך, לא ידעתי למה לא יצא בקריאת הש"צ פ' זכור בקריאת ס"ת, דמאי נ"מ בעולה לס"ת אם הוא קטן, עיקר החיוב שישמעו בקרה"ת עכ"ל. אבל הט"ז חולק עליו וכי' וז"ל ולעני"ד שאין יודע למי מברכין, אין יוצאין ידי הברכה על ידו, ואין יוצאין ידי קריאה בלא ברכה, על כן אין להקרות למפטיר לקטן שאינו יודע למי מברכין, אבל ביודע למי מברכין נראה דשפיר יוצאין, ובסי' רפ"ב ס"ד פסק הרמ"א דקטן יכול לקרות בפ' המוספין או בדי פרשיות שמוסיפין באדר, ונראה דביודע למי מברכין קאמר עכ"ל.

לאור דברי הט"ז נהג רבינו החת"ס זצ"ל להכריז קודם ברכה"ת של קריאת פ' זכור ופ' פרה, שכל אחד יכוין לצאת גם בברכות.

הפמ"ג הקשה על הט"ז, דהא קיי"ל דברכות אינן מעכבות, והיאך שייך לומר דאין י"ח פ' זכור בלי הברכות, וא"כ נאמר דהט"ז ס"ל כשיטת הרמב"ן (במנין המצוות) דמצוה לברך על קרה"ת בכל עת שנקרא בה "כי שם ה' אקרא", וא"כ אע"פ דברכה דרבנן אינה מעכבת, אבל ברכה מה"ת מעכבת. אבל הפמ"ג דחה ראיי' זו, משום שמה"ת י"ח ברכה"ת במה שבירך בבוקר, ומה שמברכים על קרה"ת בציבור הוא רק מדרבנן, ולכן הפמ"ג נשאר בצ"ע על חידושו של הט"ז.

פעם סיפרו למרן הקה"י זצ"ל שבביהכ"ס אחד, הכריז הרב שכולם יכוונו לצאת בפ' זכור מדאורייתא, וגם בחובת ברכות התורה מהעולה לפ' זכור, ואמר הקה"י זצ"ל שהרב מחדש דברים חדשים, וזה דבר שלא נהגו מעולם (ארחות רבינו ח"ג עמוד ל"ב).

הבנת פ' זכור

מעיקר הדין י"ח אם מבין הענין של פ' זכור, אפילו אם אינו מבין כל מלה ומלה, וכעין מש"כ המ"ב (סי' קצ"ג סק"ה) לגבי ברהמ"ז, דאע"פ שמבואר בשו"ע שאם אינו מבין אינו יוצא בשמיעה, מ"מ י"א דיי"ח בשמיעה בלה"ק אע"פ שאינו מבין הלשון, משא"כ בשאר לשונות דלכו"ע אינו יוצא אם אינו מבין הלשון, וכן המנהג שנשים י"ח בשמיעה מהמברך אע"פ שאינן מבינות כלל, ואפילו בקידוש שהוא דאורייתא גם לנשים, אפ"ה יוצאות בשמיעה, וכן עמי הארץ, אע"פ שאינם מבינים דברי המקדש.

האם י"ח כשמברך ואינו מבין מה שמברך

מאידך גיסא השו"ע הרב (סי' קפ"ה ס"א) חידש דאפילו המברך בעצמו בלשה"ק, אינו י"ח אם אינו מבין, והוא חידוש גדול, דלפ"ז אם הבעל קורא אינו מבין מה שקורא, אע"פ שהשומע מבין מה שהוא שומע, בכל זאת לא י"ח, כעין המבואר בירושלמי במגילה (י"ח). דעברי שקרא בלעז אינו מוציא הלועזי כיון שהוא אינו יוצא. אבל השעה"צ (סי' קצ"ג סק"ג) פסק להדיא שהמברכים בלשה"ק י"ח אפילו אם אינם מבינים, ולא הזכיר שיטת השו"ע הרב כלל.

והנה בנד"ד יש לצרף שיטת הברכת אברהם (הובא במ"ב סוסי' ס"א, ובבה"ל סי' קצ"ג ס"א ד"ה אינו), דמה שהשו"ע החמיר שאינו י"ח כששומע ואינו מבין, היינו דווקא כשהיחיד מוציא היחיד, אבל יחיד שמוציא את הרבים, או יחיד המוציא את השנים ברהמ"ז, י"ח אפילו אם אינם מבינים לשה"ק (בביאור שיטתו ראיתי הסבר נפלא בחבצלת השרון פ' ואתחנן עמוד ש"ג, דכשיחיד מברך הוי ברהמ"ז יחיד, והשומע ממנו י"ח מדין שומע כעונה, ולכן בעינן שהשומע יבין, משא"כ שלשה שמזמנים יחד דהוי ברהמ"ז דרבים, בכה"ג לא בעינן שיבינו כדי לאשוויי ברכה, דסגי במה שנחשב ברכה לגבי המברך כדי שתחשב ברכה בציבור, ולכן סגי אם רק הוא מבין), וא"כ לכאורה ה"ה בנד"ד יש להקל אפילו אם אין השומעים מבינים פרשת זכור.

בכל זאת י"א (נטעי גבריאל על פורים פ"ט ס"ה) שאם אינו מבין פירוש המילות אינו מקיים המצוה כראוי, דעיקר המצוה לזכור מעשה עמלק ולהשריש השנאה עליו בכל עת, ואין המצוה קריאת הפרשה בלבד, אבל קשה לומר שאם אינו

מבין פירוש המילות, שאינו יי"ח בדיעבד, ולא שמענו שמלמדים לעמי הארץ פירוש המילות קודם קרה"ת, ועכ"ל דמה שמזכירים וקוראים פרשת זכור, משריש בנו השנאה למחוק זכר עמלק, דכל אחד מבין שקוראים פי' זכור בענין מחיית עמלק, כדי לקיים בה מצוה מה"ת.

עוד יש להוסיף, דכולם מהדרים לקנות ד' מינים מהודרים בסוכות, ומוציאים הרבה כסף עבור הידור מצוה זו, וא"כ מן הראוי שכל אחד ילמד את הפירוש של פי' זכור כדי לקיים את המצוה בהידור.

חיסור תיבה אחת

י"א דכיון שמצות פי' זכור אינה מצוה על הציבור, אלא היא חיוב על כל יחיד ויחיד, א"כ בודאי צריך להקפיד לשמוע כל מלה ומלה, וכמו שפסק המ"ב (סי' תר"צ סק"ה) לגבי מגילה דדעת רוב הפוסקים שאפילו אם חיסר ממנה רק תיבה אחת לא יצא, א"כ ה"ה בפי' זכור, דלא גרע ממקרא מגילה (מקראי קודש על פורים סי' ז'), אבל מרן הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פי"ח סי"ב) פסק דאפילו אם חיסר כמה תיבות, כל ששמע עיקר ענין זכירת מחיית עמלק יי"ח, דהרי המ"א (סי' תרפ"ה סק"א) ס"ל דיי"ח גם בקרה"ת בפורים בפי' ויבא עמלק, אע"פ שאין הפרשיות שוות בכל פרטיהן.

האם נשים צריכות לשמוע המגילה ברב עם

מי ישמור על התינוק בשעת קריאת המגילה - האמא או בנה בן עשר

יש להסתפק היאך ינהגו משפחה שיש להם תינוק או ילד קטן בבית, ויש ברירה שהאמא תלך לביהכנ"ס לשמוע המגילה לביהכנ"ס ברוב עם, או שבנה שהגיע לגיל חינוך ילך לביהכנ"ס, והיא תשאר בבית ותשמע המגילה ביחידות. והנה זה פשוט, אם הבן אינו אחראי לשמור על התינוק או שיש ספק בדבר, בודאי תשאר האמא בבית, אלא שאם אין שום ני"מ לגבי הילדים הקטנים בבית, כי בשו"ת חלקת יעקב (ח"ג סי' קמ"ד – ובנדמ"ח או"ח סי' רל"ב) שאין מצוה לנשים ללכת לביהכנ"ס לשמוע קריאת המגילה בצבור, דהקריאה בצבור היא פרסומי ניסא משום ברב עם הדרת מלך, וכיון שאחז"ל כל כבודה בת מלך פנימה, מוכח שלא תלך לביהכנ"ס, וכן מבואר ג"כ מהמ"א (ריש סי' תרפ"ט) שכתב דצריך לקרות המגילה בביתו לפני הבתולות (וכן הביא המ"ב דם סק"א), ואם יש מעלה לנשים לשמוע המגילה בצבור, למה לא הלכו הבתולות הללו לביהכנ"ס, והסביר משום שכל כבודה בת מלך פנימה. וכן פסקו מרנן הגרשז"א זצ"ל (שלמי מועד עמוד ער"ד) והגרשז"א זצ"ל, שלא נאמר הדין של ברוב עם הדרת מלך בנשים, ואם מחמת איזו סיבה מעדיפה לשמוע את הקריאה בבית, רשאית לעשות כן לכתחלה.

אבל יש חולקים על החלקת יעקב, וס"ל שהאשה תלך לביהכנ"ס כיון שהיא חייבת מדינא, וקטן אינו חייב רק מדין חינוך (שו"ת משנה הלכות ח"ד סי' פ"ב), ובפרט לפמ"ש"כ הב"ח (סי' תרפ"ז) ודרכי משה (סי' תר"ץ סק"ד) וח"א (כלל קנ"ה סי"ז) דמשום ברב עם, יש לזהר לבא עם אשתו וילדיו לביהכנ"ס, וכן מדויק בבה"ל (סוסי' תרפ"ט) שהסביר הא דנפסק בשו"ע (שם) מנהג טוב להביא קטנים וקטנות לביהכנ"ס לשמוע מקרא מגילה, והסביר הבה"ל, אע"פ שיי"ח אם היה קורא לפניהם בבית, מ"מ מנהג להביאם לביהכנ"ס כדי לחנכם שגם בגדלותם ישמעו בציבור. ומביאים בשם מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל שיש ענין שנשים ובנות ישמעו את קריאת המגילה ברוב עם, ושכן המנהג, אבל החיוב בזה אינו ברור, ולכן אם יכולות ללכת לבית הכנסת, ואם קשה להן או שהוא טירחא, או שלא יקשיבו שם, אזי ישמעו בבית (הובא באגרת הפורים מהדורת תשפ"א עמוד ס"ד).

חיוב נשים במשלוח מנות

כ" הרמ"א (סי' תרצ"ה ס"ד) אשה חייבת במתנות לאביונים ובמשלוח מנות כאיש, אבל המ"א (סק"ד) כ" לא ראיתי נזהרין בזה, ואפשר דין זה הוא דוקא לאלמנה, אבל אשה שיש לה בעל, בעלה משלח בשבילה, ומ"מ יש להחמיר.

הפר"ח (שם סוסק"ד) ס"ל דנשים פטורות משום דכתיב "ומשלוח מנות איש לרעהו" ולא כ" אשה, ומשמעות הגר"א (סוסי' תרצ"ה) דס"ל כוותי, וכן מבואר בספר תוספת מעשה רב ובפסקי הגר"א (סי' תרצ"ה ס"ד) בשיטת הגר"א, אבל האחרונים יישבו קושיית הפר"ח באופנים שונים. הפמ"ג (שם א"א סק"ד) תי' דבכל התורה כולה כתיב איש וה"ה אשה, ועוד דכמו שנשים חייבות במגילה משום דאף הן היו באותו הנס, ה"ה שחייבות במשלוח מנות מהאי טעמא. השע"ת (שם סק"ט) הביא שבשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' מ"א) תי', דכתיב במגילה (פרק ט' פסוק כ"ז) "קבלו היהודים", והנשים ג"כ בכלל זה, והוסיף דמה שכתוב "ומשלוח מנות איש לרעהו", היינו משום דאיש סיפק בידו לעשות כמבואר בקידושין (ל:). עוד הביא

השעיית שהשאלת יעב"ץ (ח"א סי' ק"כ) הוסיף, כיון שנשים חייבות במגילה, ה"ה דחייבות במשלוח מנות דאיתקש עשייה לזכירה, אמנם רע"א דחה סברא זו ע"ש.

הערוה"ש (סי' תרצ"ד ס"ב) חידש דאע"פ שנשים חייבות במתנות לאביונים, בכל זאת איש ואשתו יוצאים בשני מתנות דכגוף אחד הם, אבל דבריו מחודשים, ובפרט שסותר א"ע, דהרי כ' בעצמו (סי' תרצ"ה ס"ח) דנשים חייבות בשלוח מנות אע"ג דכתיב "איש לרעהו", דכל מצוות פורים נשים חייבות כאנשים, ולכן "איש" אינו בא למעוטי אשה, כמו דכתיב במשפטים "וכי יפתח איש בור", "וכי יגוף שור איש", דכל התורה בלשון זכר נאמרה, ואפילו יש לה בעל אינה נפטרת בשל בעלה, דזו מצוה דרמי עליה.

אבל העירו ע"ז מכמה מקומות שמצאנו דכי כתיב איש בא למעט אשה, כמבואר בתוס' בסוכה (כ"ח: ד"ה השוה) ובב"ק (ט"ו: ד"ה השוה), אבל ע' בשדי חמד (ח"א עמוד מ"ה ד"ה ואיש) שהביא כמה אחרונים שכתבו, דדווקא כי כתיב איש ברישא דענינא ממעטינן אשה, ולפ"ז הכא דלא כתיב "ואיש לרעהו משלוח מנות" אלא "ומשלוח מנות איש לרעהו", אין למעט אשה מהא דכתיב "איש".

היאך תזכה האשה במשלוח מנות שהיא שולחת

והנה להלכה המ"ב (סי' תרצ"ה סקכ"ה) וח"א (כלל קנ"ה סל"ג) וקצשו"ע (סי' קמ"ב ס"ד) נקטו כמשי"כ המ"א דאשה לא תסמוך על מה שבעלה שולח בשבילה, אבל למעשה צריך לברר היאך האשה י"ח, דהרי מה שקנתה אשה קנה בעלה. הרמ"א בה"ל פדה"ב (יו"ד סי' ש"ה ס"ג) פסק דאין לפדות בנו ע"י שליח, והפתי"ש (שם סקט"ז) הביא תשובה מבעל הנתירות (שנדפס בשו"ת חמדת שלמה יו"ד סי' ל"ב) דאין הכוונה ששולח מעות לכהן ע"י שליח, דזה פשוט שיי"ח בזה, אלא הכוונה שלא לעשות שליח שהשליח יקיים מצות הפדיון מממון שלו, דכיון שמצוה זו היא מוטלת על אבי הבן והיא חובת הגוף, לא שייך שהשליח יקיים המצוה עבורו, כמו שלא שייך ששליח יתן צדקה עבורו. לפ"ז גם במשלוח מנות שהמצוה מוטלת על האשה, צריכה לקיים המצוה בממון שלה, ולכן מביאים בשם מרן הגריש"א זצ"ל (בספר יבקשו מפיהו עמוד מ"ח) דלא מיבעי אם נותנת המנות בעצמה דיי"ח כיון שיש לה זכות לקחת דברים מהבית ולעשות בהם כרצונה, אלא ה"ה אם עשתה קנין על המנות בהסכמת בעלה, ואז בקשה מבעלה להיות שליח ג"כ י"ח, אבל מה שהרימה המוצרים כשקנתה המנות, לא נחשב כקנין כיון שלא התכוונה אז לזכות בהם (ע' שו"ע חו"מ סי' קצ"ח ס"ב).

בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' קמ"ז) נוטה יותר לומר שאינו כ"כ פשוט שצריכים להחמיר דאשה צריכה לשלוח משלוח מנות באופן עצמאי, ולכן כ' דהמנהג היום שהאשה מכינה המנות השונות ששולחים מהבית, וכשהשליח לוקח מה שהיא הכינה לשלוח, יוצאת בזה גם החומרא כיון ששולחת על דעת כל הבית, אבל בודאי טוב יותר אם תכוון לכך. כעין שיטה זו מביאים בשם מרן הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פ"ט ס"ז), דטוב שהבעל יאמר לאשתו שהוא שולח בעבורה או שיתן לה רשות לתת בעצמה, דאע"פ שהמ"א כ' דיש להחמיר שנשים יתנו משלוח מנות, אבל אין כאן דין "לכם", אלא שיחמירו שהבעל ישלח בעבורה ויודיע לאשתו שהוא שלוחה, וכמו"כ יודיעו למקבלי המנות שאשתו שלחה אותם.

משלוח מנות לאשתו

י"א דמי שאין לו למי לשלוח משלוח מנות, יכול לשלוח לאשתו, ויקנה לה ע"מ שלא תהא לו רשות במתנתו (האדר"ת זצ"ל בקובץ מקבציאל הוצאת מכון אהבת שלום – גליון ל' עמוד קי"ג, ושו"ת משנת יוסף ח"ט סי' ק"פ), והסביר המשנת יוסף, שבין לטעם של משלו"מ להרווחת סעודה, ובין לטעם להרבות אחוה ורעות, אע"פ שתמיד צריך לכבד את אשתו, מ"מ בפורים יוסיף לה כבוד ורעות, שתשמח ביותר שבעלה נותן דעתו עליה לתת לה משלוח מנות יפה, ואע"פ דקיי"ל לגבי עדות דאשתו כגופו (שו"ע חו"מ סי' ל"ג ס"ג), היינו רק לקורבה דעדות, אבל לשלוח מנות שפיר מהני, כמו שני אחים שהם פסולי עדות ביחד, ומ"מ יכולים לשלוח משלו"מ זל"ז, וא"כ ה"ה בעל ואשתו, ומ"מ כיון שמה שקנתה אשה קנה בעלה, לכן יתן לה לגמרי ע"מ שאין לו רשות בה, ואח"כ היא יכולה לתת לו חלק מזה. אבל מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל חולק על סברא זו, וס"ל כיון שאשתו כגופו, לא מהני דנחשב כנותן לעצמו.

חיוב בן הסמוך על שלחן אביו במצות משלוח מנות

כ' בערוה"ש (סי' תרצ"ד ס"ב), אע"פ דלגבי מתנות לאביונים איש ואשתו שניהם יוצאים בשתי מתנות דכגוף אחד הם (ע' מ"ב סי' תרצ"ה סקכ"ה), מ"מ בנו ובתו הסמוכים על שלחנו חייבים ליתן בפני עצמם. וכן

מבואר גם בפמ"ג (א"א סי' תרצ"ה סק"ד) לגבי משלוח מנות, אבל בשו"ת קנין תורה (ח"א סי' ל"ב סק"ב) הק' דכיון שהם סמוכים על שלחן אביהם ואין להם כסף חוץ ממה שההורים נותנים להם, וקיי"ל דמציאת בנו ובתו הסמוכים על שלחנו אע"פ שהם גדולים הרי הם שלו, וכבר פקע חיוב האב לחנך את בנו, א"כ מהיכ"ת להטיל עליהם חיוב ממה שאינו שלהם, ועכ"ל דיוצאים במה שאביהם שולח עבורם, דומיא דמש"כ המ"א (סי' תרצ"ה סק"ד) שלא ראה נשים נזהרות במשלוח מנות ומתנות לאביונים, ואפשר דווקא באלמנה, אבל אשה שיש לה בעל, שולח הבעל בשבילה, ומ"מ תחמיר שתשלח בעצמה ולא תסמוך על הבעל.

אבל נלענ"ד כהיום שהרבה בחורים מקבלים כסף מאביהם, והוא נותן להם רשות לעשות מה שהם רוצים בכסף זה, אין סברא לומר דמצד אחד יכולים להשתמש בו לקנות עוגה, ומאידך גיסא אינם יכולים לקיים מצוה המוטלת עליהם, דבודאי אביהם הקנה להם הכסף לכל מה שירצו לעשות בו. בנוסף לכך אם בחור מרויח כסף מלימוד בישיבת בין הזמנים או ממילגות ממבחינים הרי הוא שלו, ולכן בזה"ז, בודאי בדרך כלל יש לו כסף לקיים הני מצוות.

בחור ישיבה ששולח מהאוכל שהוא קיבל בישיבה

אם בחור ישיבה זכה במנה שלו בישיבה, כיון שאחרים אינם רשאים ליטלה ממנו, אע"פ שאינה קנוייה לו לגמרי, מ"מ סגי בהכי שיש לו זכות לאכלה, וממילא י"ח אם נותנה לחבירו למשלוח מנות (הליכות שלמה פ"ט סט"ז).

השפת אמת (מגילה ז'): הסביר הגמ', אביי בר אבין ור' חנינא בר אבין מחלפי סעודתייהו אהדדי, שהם היו אחים הסמוכים על שלחן אביהם, וקמ"ל דאע"פ שאסור לאורח ליתן סעודתו במתנה לאחר משום שהבעה"ב נתנו לו לאכול ולא כדי שיתנו לאחר, מ"מ להחליף סעודתייהו אהדדי שרי.

חיוב נשים במתנות לאביונים

כ' הרמ"א (סי' תרצ"ה ס"ד) אשה חייבת במתנות לאביונים ומשלוח מנות כאיש, והסביר המ"ב (שם סק"ה) טעם הדבר, משום שכולן היו באותו הנס, וצריכה היא לשמוח ולשמח לב אביונים, וכתב קימו וקבלו היהודים וגו', וגם נשים בכלל (הרי מבואר במ"ב שהסביר טעם מתנ"א משום שמחה ולא משום צדקה).

והנה אע"פ דלגבי משלוח מנות כתב הרמ"א שאשה תשלח לאשה ואיש ישלח לאיש, אבל לא להיפק, שלא יבא איש לשלוח לאלמנה ויבאו לידי ספק קידושין (והסביר המ"ב שם בשם המ"א משום שיאמרו שזהו סבלונות שאחר הקידושין, וחיישינן שמא קידשה כבר בפני עדים ואינם לפנינו, והסביר שם הלבושי שרד דמבואר בשו"ע אהע"ז סי' מ"ה ס"א דאיכא מ"ד שאם שלח לה סבלונות חיישינן לקידושין, ואע"ג דהמקדש בלא עדים אין חוששין לקידושין, מ"מ כיון דאין דרך לשלוח סבלונות אלא אחר הקידושין, חיישינן שמא קידשה כבר בפני עדים ואינם בפנינו), אבל במתנות לאביונים אין לחוש, והסביר המ"ב (סק"ז) משום שנותן מעות וליכא למיחש לסבלונות, ואפילו אם נותן מאכל לאביון, הוא דרך צדקה ואינו דרך סבלונות, ואין לחוש שקידשה במעות הללו דצריך שיאמר בפני שני עדים הרי את מקודשת וכו'.

והנה המ"ב (שם סק"ה) הביא מש"כ המ"א (סק"ד), שלא ראה נשים נזהרות במשלוח מנות ובמתנ"א, ואפשר דווקא באלמנה, אבל באשה שיש לה בעל, הוא שולח בשבילה, ומ"מ יש להחמיר שתשלח בעצמה ולא תסמוך על בעלה. הרי מבואר במ"א, דזה פשוט שהאשה אינה יכולה לפטור א"ע במה שהבעל שולח בשביל עצמו, אלא שהבעל צריך לייחד מתנ"א ומש"ל"מ במיוחד לאשתו, ודלא כמש"כ בערוה"ש (סי' תרצ"ד ס"ב) שיוצאת במה שבעלה שולח, דאשתו כגופו, ובפרט שסותר א"ע בסוסי' תרצ"ה שכי' שם וכל הנשים חייבות בשילוח מנות ובמתנות לאביונים, ואפילו יש לה בעל אינה נפטרת בשל בעל, דזהו מצוה דרמי עליה.

והנה בשו"ת חמדת שלמה (יו"ד סי' ל"ב) מביא מש"כ הנתניבות דלא שייך מתנ"א מדין עבד כנעני כמו ששייך לקדש אשה באופן כזה (עי' קידושין ז'), משום שדין עבד כנעני נאמר רק בקנינים כמו קידושין ופדיון עבדים. לפי דבריו, אין הבעל יכול ליתן מתנ"א עבור אשתו מדין עבד כנעני, ואע"פ דתנן בשקלים (פ"א מ"ו) דשוקל לו שקלו, היינו טעמא משום דבשקלים יש ב' דינים, חובתו לתרום מחצית השקל, וגם שיהי' לו חלק בקרבנות הצבור, ולכן שוקל שקל כדי שלכל הפחות יהי' לו חלק בקרבנות ציבור. אבל אפשר יש לדחות, דאע"פ שאין הבעל יכול לקיים מצוה שאשתו מצווה מדין עבד כנעני, אבל הוא חייב להביא כל

קרבנות ונדרי אשתו מדין חיובי כתובה (עי' תוס' בב"מ ק"ד. ד"ה הכי), ואפשר זה גם כולל מתנל"א (הערת הגרש"ז אולמן זצ"ל). אבל החזו"א (אהע"ז סי' קמ"ח על דף כ"ט. ד"ה האב חייב) חולק על הנתיבות, והק' כיון דשנינו בנדרי (ל"ג.) דבמודר הנאה ג"כ שוקל את שקלו, עכצ"ל שלא זיכה הכסף למי שנותן עבורו, וע"ש עוד ראיות לכך דמהני מדין עבד כנעני, ולפ"ז גם בנד"ד במתנל"א יכול הבעל ליתן עבור אשתו או עבור מישהוא אחר מדין עבד כנעני.

אלא דיש להסתפק אם הבעל יכול לזכות לה אפילו שלא בידיעתה כדי שייחשב כאילו היא שלחו לקיים המצוה עבורה, או שמא יש צורך שתמנה אותו שליח. עוד יש לדון במש"כ המ"א שהאשה תשלח בעצמה, דכידוע מה שקנתה אשה קנה בעלה, ולכן יש להסתפק האם הבעל צריך להקנות לה להדיא שיהיו שלה, או שמא אומדנא דמילתא שבעלה מסכים שתקח מכל אשר בבית.

מ"ן הגרש"ז זצ"ל (הליכות שלמה ח"ב פ"ט סי"ז) פסק שטוב שהבעל יאמר לאשתו, וה"ה לבתו שהגיעה לחינוך וסמוכה על שלחנו, שהוא נותן עבורם, או שיתן להן רשות לתת בעצמן, ואם ירצה להחמיר לזכות לה בקנין גמור ע"י מישהוא אחר, יש לחוש דכיון שיעשה ממון שלה לגמרי אחרי שיזכה לה, יצטרך הסכמתה ודעתה כדי ליתן המתנל"א, ולכן עדיף שיתן בעבורה בלי הקנאה ורק שיודיענה.

אבל מביאים בשם מ"ן הגרש"ז זצ"ל, כיון שהמצוה צריכה להתקיים בכסף של מקיים המצוה, לכן יש ליתן לגבאי צדקה שיזכה עבור אשתו קודם שיתנם לעני, וראוי שתדע לפני שהכסף ניתן לעני, שהבעל נתן עבורה כדי שתכוון לזכות העניים במה שזכתה מבעלה, ומ"מ א"צ שליחות ממש, ולכן א"צ להודיע לאשתו מיד כשממנה הגבאי צדקה, וכ"כ מ"ן הגר"ח קניבסקי זצ"ל (אגרת הפורים מהדורת תשפ"א עמודפ"ע הערה כ"ב), שבמתנות לאביונים מקנה הכסף לאשה ולבנים הגדולים. עוד פסק מ"ן הגרש"ז זצ"ל (שבית יצחק פורים פ"ח), דא"צ לפרט לגבאי עבור מי הוא זוכה, ודי שיכוון הגבאי לזכות למי שהנותן מכוון להקנות עבורו.

בנים ובנות שהגיעו לגיל מצוות

כ"ה הפמ"ג (סי' תרצ"ה א"א סק"ד) וערוה"ש (סי' תרצ"ד ס"ב) דבנים ובנות שהגיעו לגיל מצוות חייבים במתנל"א אע"פ שהם סמוכים על שלחן אביהם, ודלא כמש"כ בשו"ת קנין תורה (ח"א סי' קל"ב סק"ב) דכיון שכל מה שיש להם שייך לאביהם, והרי מציאת בנו ובתו הגדולים הסמוכים על שלחנו הרי אלו שלו, א"כ לא שייך לחייבם בדבר שאינו שלהם, ובזה בודאי צ"ל שיי"ח במה שאביהם נותן עבורם.

חינוך קטנים שהגיעו לחינוך

כ"ה בא"א מבוטשאטש (סי' תרצ"ה) דקטן שהגיע לחינוך פטור ממתנל"א כיון דע"פ רוב אין להם מעות משלהם ולא שייך בזה חינוך, אבל בפמ"ג (סי' תרצ"ה א"א סק"ד) מבואר דגם במצוה זו יש חיוב חינוך, ולפי דבריו האב צריך ליתן להם מעות כדי שיקיימו מצוות חינוך. אבל לכאורה ק' טובא מהא דשנינו בסוכה (מ"ו:) א"ר זירא לא ליקני איניש הושענא לינוקא ביומא טבא קמא, מ"ט דינוקא מקנא קני אקנויי לא מקני, וא"כ היאך יכול הקטן להקנות המעות שקיבל מאביו כדי לקיים מתנות לאביונים, וצ"ל דמבואר בשו"ע (ח"א סי' רל"ה ס"א) דקטן משש שנים עד שיגדיל, אם יודע בטיב משא ומתן מתנתו מתנה, ודבר זה מתקנת חכמים, וא"כ אע"פ דאינו יכול להקנות לולב, היינו משום דבעינן לכם דאורייתא, משא"כ במצוות מתנות לאביונים.

מתנות לאביונים לעתיד לבא

בשו"ת שיח יצחק (סי' שע"ח) הקשה דשנינו בשבת (קנ"א:) וברש"י (פי' ראה ט"ו ד') שלעתיד לבא לא יהיו עניים, ולפ"ז נמצא שלעתיד לבא לא ינהגו מצוות מתנות לאביונים בפורים, וצ"ע דהרי מבואר במדרש (משלי פ"ט ב') וברמב"ם (הל' מגילה פ"ב הי"ח) דימי הפורים לא יבטלו לעולם שנאמר "וימי הפורים לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם".

מ"ן הגר"ח קניבסקי זצ"ל תירץ, שיהיו אנשים שיפקירו את נכסיהם בפני אוהביהם, ובכך יהיו עניים (שיח חנוכה ופורים עמוד ס"ט). אבל מ"ן הגרש"ז זצ"ל ת"י שלע"ל באמת לא יהיה אפשר לקיים מצוה זו, וכשאמרו לו ששני יהודים יפקירו נכסיהם וכולם יתנו להם מתנות לאביונים, לא הסכים לתירוץ זה.

שוב ראיתי מש"כ הגר"א גנחובסקי זצ"ל (פרורים משלחן רבינו פורים תשע"ג), ובזה יבואר דברי מרן הגרשז"א זצ"ל, דהרי מבואר בשו"ת מהרי"ט (ח"א סי' פ"ה), שהרוצה לפטור א"ע ממצוות מעשר עני, יכול להפקיר כל נכסיו לפני ג' אוהבים כדי שיחשב עני, ולפ"ז יכול לעשות כן גם בימות המשיח לצורך מצות מתנלי"א, אבל זה אינו, דיש חילוק בין מעשר עני למתנלי"א, דבמתנלי"א כשהוא מפקיר נכסיו בפני ג' אוהבים, כיון שידוע שבעוד זמן קצר יחזור ויזכה בהם, אמנם ניתן להגדירו כעני, אבל א"א להגדירו כאביון שזה רק כאשר באמת הוא תאב לממון.

מרן הגר"ל דיסקין זצ"ל (אהלים - מגילה עמוד ת"ד) ת"י שמבואר בע"ז (ס"ה). דגר תושב מצוה להחיותו, וא"כ יש להסתפק אי מותר ליתן לו מתנות לאביונים, וכתב המהריל"ד זצ"ל דלכאורה נראה ברור שמותר ליתן לו, דאל"כ איך יקיימו מתנות לאביונים לעתיד לבוא, שישראל שרויים בטובה, ואין עני ואביון, ורק בין הגויים יהיו עניים כדמשמע בפסחים (ס"ח). ובסנהדרין (צ"א:).

וראיתי שהגר"ר חנוך העניך קרלנשטיין זצ"ל ת"י, דאין זה נחשב שנתבטל המצוה, רק שלא יהיה היכי תימצי איך לקיימה, וכמו בזה"ז לו יצויר שלא יהיה אביון, דאין זה נחשב ביטול המצוה, אלא שאין את ההיכ"ל לקיים המצוה. עוד ת"י, דמה שנפסק ברמב"ם דימי הפורים והמגילה לא יתבטלו לעתיד לבא, היינו רק על החפצא של היום ועל המגילה (ועי' ח"י מרן הגר"י הלוי עה"ת בח"י על מגילת אסתר, שביאר כן בפסוק "וימי הפורים וגו' לא יעברו מתוך היהודים, וזכרם לא יסוף מזרעם", דזהו קאי על הזמן שלעתיד לבא, והכפילות בא ללמדנו דגם הימים לא יתבטלו, וגם המגילה שהיא זכרם של הימים לא תבטל), אכן על שאר מצוות היום כמו מתנות לאביונים ומשלוח מנות, ע"ז לא נאמר שלא יבטלו וצ"ע.

האם צריך ליתן מתנות לאביונים בשושן פורים בבני ברק (ספק מוקף חומה)

כ' בשו"ע (סי' תרפ"ח ס"ד) כרך שהוא ספק אם הוקף בימי יהושע אם לאו, קורין ב"ד ובט"ו ובליליהון, ולא יברך כי אם ב"ד שהוא קריאה לרוב העולם.

המ"ב (סק"י) הביא בשם המ"א (סק"ה) שהביא השלטי גיבורים (מגילה ב. ד"ה ע"ר), דגם נוהגין שמחה ומתנות לאביונים בשניהם, וזהו המקור של אלו הנוהגים ב' ימים פורים בבני ברק, שגם נותנים משלוח מנות ומתנות לאביונים בט"ו אדר.

אבל יש להעיר ע"ז ממש"כ הבה"ל (סי' תרצ"ה ס"ד ד"ה או) בשם הפמ"ג (שם משב"ז סק"ה) בשם הפר"ח (שם ס"ד ד"ה ע"ר) שכתב שישלחו המנות ב"ד שהוא לרוב העולם, ומשמע שאין נותנים משלוח מנות ומתנות לאביונים בט"ו, וקי' טובא לפמש"כ המ"ב הנ"ל (סי' תרפ"ח סק"י) שנוהג שמחה ומתנות לאביונים בשניהם.

והנה מקור דברי הפמ"ג הוא הפר"ח שכתב וז"ל עיר ספק מוקפת חומה, אע"פ שקוראים בשני הימים מחמת ספק, מ"מ כיון שאין מברכין על קריאתה אלא ב"ד משום שהוא קריאה לרוב העולם, ה"ה לענין סעודה שאינם עושים אלא ב"ד דומיא דרוב העולם, וסגי בהכי עכ"ל. הרי מבואר מלשון הפר"ח, שכתב לגבי הסעודה שהוא רק ב"ד, ומסתמא כוונתו גם למשלוח מנות ומתנות לאביונים, הגם שלא הזכירם.

הפמ"ג (שם משב"ז סק"ה) הביא את הפר"ח, והקשה עליו, דלמה יגרע מקריאת המגילה שהיא ב' ימים, וסיים דבמתנות לאביונים סגי ב"ד לבד. אבל לפמש"כ המ"א (סי' תרצ"ה סק"א) בשם הבעל המאור שלא יתן מתנות לאביונים לפני פורים, שמא העניים יאכלוהו לפני פורים, הא משמע שאם אין חשש שהעני יאכל המתנות לאביונים לפני פורים, שפיר יכול ליתן המתנות לאביונים רק ב"ד וא"צ ליתנם שנית בט"ו, וסיים הפמ"ג דמ"מ אם העני אוכל המתנות לאביונים ב"ד, לא נשאר במה לשמוח בט"ו וצ"ע.

לפ"ז יש לדון טובא במה שנוהגין בבני ברק, שנותנים מתנות לאביונים בשושן פורים, דהרי הפמ"ג טען שאם המעות נשארו אצל העני מ"ד לט"ו, שוב א"צ ליתן שנית בט"ו, ובדרך כלל העני לא השתמש בכל הכסף שקיבל מיד בפורים, וע' בשו"ת בנין שלמה (או"ח סי' נ"ח ד"ה ולענין) שכתב סברא חדשה למה א"צ ליתן משלוח מנות ומתנות לאביונים בט"ו אדר, דהרי הוא ספיקא בדיני ממונות, וקיי"ל ספק ממון עניים לקולא. עוד העיר דמשלוח מנות הוי ספק גזל ביד חבירו, דהרי אם היה יודע שלא היה מוקפת חומה, לא היה רוצה לשלוח לו משלוח מנות ביום ט"ו. לפ"ז בבני ברק שהקריאה בה בשושן פורים אינה יותר מספק

ספיקא, בודאי היה מקום לומר שא"צ ליתן מתנות לאביונים בפורים, אבל המ"ב (סי' תרפ"ח סק"י) כ' שבספק הוקף נוהג שמחה ומתנות לאביונים בשניהם, ולא הביא דברי הפמ"ג שהובא בבה"ל (סי' תרצ"ה).

והנה הכה"ח (סי' תרפ"ח סק"ג וסי' תרצ"ה סק"ד) כ' בשם האר"י ז"ל והבן איש חי (תצוה סי"ז) שבעיר שקורין המגילה גם בט"ו בלא ברכה משום ספק מוקפת חומה, צריך לקיים את כל מצוות היום גם ביום ט"ו, דהיינו סעודה ומשלוח מנות ומתנות לאביונים, אחד אנשים ואחד נשים, ורק אין מרבים בהם כמו יום י"ד. וכן הובא באורחות רבנו (ח"ג עמוד ל"ז), שמעת שהתחיל מרן החזו"א זצ"ל לקרוא בב"ב גם בט"ו מחמת החיבור ליפו, קיים בט"ו גם משלוח מנות, סעודת פורים, ומתנות לאביונים, וכך נהג גם מרן הקה"י זצ"ל, שבנוסף גם היה שותה בלילה וביום קצת יין, וכ"כ בשו"ת הר צבי (או"ח ח"ב סי' קכ"ח).

זמן נתינת מתנות לאביונים

כ' הרמ"א (סי' תרצ"ה ס"ד) יש לשלוח מנות ביום ולא בלילה, וכי שם המ"ב (סקכ"ב) דה"ה במתנל"א, וע"ע בבה"ל (סי' תרצ"ד ס"א ד"ה לשני) דאין ליתן מתנל"א לפני פורים דלמא אכלי להו קודם פורים, ומה שנוהגים העולם ליתן קודם פורים אע"פ דמצותו ביום פורים, צ"ל דע"כ נותן שתי מתנות לאביונים גם ביום פורים, וגם יש הרבה עניים החוזרים על הפתחים בפורים.

והנה מרן הגריש"א זצ"ל ס"ל דמותר לכתחילה לתת המתנל"א לעני בתור פקדון ויזכה בה רק בפורים, אבל מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל ס"ל דבכל זאת ראוי לכתחילה ליתן דווקא בפורים, ואפשר יש לבאר דאם מצות מתנות לאביונים אינו רק משום צדקה, אלא גם משום שמחה, א"כ הרי העני כבר שמח לפני פורים אפילו אם הוא רק פקדון אצלו. ומ"מ זה פשוט שאם נותנים המתנל"א לשליח קודם פורים בתורת פקדון, והשליח יתנו עבורו בפורים, כיון שהעני קיבל הכסף בפורים, אזלינן בתר המקבל, ולפ"ז גם יי"ח שיטת הגר"א (סוס"י תרצ"ה) שכי' דיש ליתן מתנל"א בפורים מדכתיב "ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים", ד"ימי" הן על כל פרטי מצוות היום.

נחלקו הפוסקים אם ברכת שהחיינו במקרא מגילה קאי גם על מתנל"א (עי' מ"ב סי' תרצ"ב סק"א שכי' דכשמברך שהחיינו על המגילה יכוון גם על משלוח מנות וסעודת פורים, ולא הזכיר מתנל"א), ונ"מ טובא אם יכול לכתחילה ליתנו קודם שמברך שהחיינו בבוקר לפני קריאת המגילה, ומ"מ בכה"ח (סי' תרצ"ד סק"יח) כ' דעל פי קבלה עדיף ליתן דווקא אחרי קריאת המגילה.

לכמה פוסקים עדיף שהעני יקבל הכסף לפני סעודת פורים כדי שיוכל להשתמש בו לקנות סעודת פורים, ומ"מ כיון דמעיקר הדין יי"ח מתנל"א כשנותנים לעני שאין לו מאתיים זוז או שאין לו הכנסה קבועה, א"כ אפשר ליתנו לו גם אחרי הסעודה (והדבר נוגע למעשה מאד כשחל פורים בעש"ק ואוכלים הסעודה בשחרית), ומ"מ בודאי משום זריזים מקדימין יש להקדים ליתנו לו בבוקר.

בשו"ת מהר"י אסאד (או"ח ח"א סי' ק"ז וח"ב סי' ר"ו) חידש דגבאי צדקה יכול לזכות הכסף לעני בפורים ומהני אפילו אם יגיע לעני אחרי פורים, אבל מרן הגריש"א זצ"ל אמר שנכון להודיע לעני לפני הסעודה שזכה בכסף צדקה.